

CEMİL KOÇAK • **Dönüşüm**

İletişim Yayınları 2119 • Araştırma-İnceleme Dizisi 354
ISBN-13: 978-975-05-1714-3 • ISBN-13: 978-975-05-0758-8 (Tk. No.)
© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2015, İstanbul

EDİTÖR Kerem Ünüvar
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
DİZİN Emre Bayın

BASKI ve *CLT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEMİL KOÇAK

Dönüşüm

Ordu, Din, Hukuk,
Ekonomi ve Politika

Türkiye’de İki Partili
Siyâsî Sistemin
Kuruluş Yılları
(1945-1950)

CİLT 4

CEMİL KOÇAK 1956'da İzmir'de doğdu. Orta öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra, 1978'de SBF Basın-Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. SBF'de yüksek lisans ve doktora eğitimine devâm etti (1978-1980). Âfet İnan Tarih Araştırmaları Ödülü'nü kazanan (1990) *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* yazarın doktora tezidir (1985). Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi doktorasından sonra, 1991 yılında Siyasal ve Sosyal Bilimler doçenti oldu. *Abdülhamid'in Mirası* (1990) ile Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülü'nü kazanan (1991) *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)* (1991) adlı araştırmaları yayımlandı. Makaleleri ve kitap tanıtım yazıları, başta *Tarih ve Toplum* ve *Toplumsal Tarih* olmak üzere, çeşitli dergilerde yayımlandı. Samet Ağaoglu'nun *Siyâsî Günlük; Demokrat Parti'nin Kuruluşu* adını taşıyan günlüğünü (1992) ve Haldun Derin'in *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)* adlı anılarını (1995) yayına hazırladı. Sabancı Üniversitesi tarafından 1998 yılında yayımlanan *Birinci Meclis* adlı kitabın da editörlüğünü yaptı. 2003 yılında İletişim Yayınları tarafından *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)* adlı kitabı yayımlandı. *Belgelerle Heyeti Mahsusalar* kitabı da yine aynı yayınevinden 2005 yılında çıktı. *Bunu Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası* kitabı (2006) izledi. *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* (2009) ve *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler* (2011) başlıklı kitaplarında çeşitli yazılarını bir araya topladı. *Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları: İkinci Parti* (cilt 1) adlı çalışması 2010'da, serinin ikinci cildi *İktidar ve Demokratlar* 2012'de, üçüncü cilt de *Rejim Krizi* adıyla 2013 yılında yayımlandı. 1984-1999 yılları arasında TÜBİTAK'ta çalışan ve 2007'de profesör olan yazar, halen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak, yakın dönem siyâsî târihimizle ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

YAZARIN KAYNAKÇA NOTU: Okuyucuların tam bir kaynakça künyesi elde edebilmeleri için son cilde kadar sabretmeleri gerekecek. Gerçi her cildin dipnotlarında kaynakları olabildiğince açık bir şekilde belirtiyorum, fakat yine de tam künyelerine ancak son ciltte yer verebileceğim. Bununla birlikte her cildin ayrı bir dizini bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	11
------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

ORDU VE POLİTİKA	15
-------------------------------	----

1. TEK-PARTİ DÖNEMİNDE ORDU VE MEVZUAT	15
---	----

Millî Mücadele döneminde Erkânı Harbiyei Umûmiye Reislîği ve Millî Müdâfaa Vekâleti.....	15
---	----

Erkânı Harbiyei Umûmiye Vekâleti'nin kaldırılması.....	16
--	----

1924 Anayasası, ordu ve Genelkurmay Başkanlığı.....	17
---	----

Bahriye Vekâleti'nin Kaldırılması.....	34
--	----

Jandarma Kânunu.....	34
----------------------	----

Ordu Dâhili Hizmet Kânunu.....	35
--------------------------------	----

Genelkurmay Başkanlığı'nın Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kânun.....	36
---	----

Sıkıyönetim Kânunu.....	39
-------------------------	----

2. YENİ DÖNEMDE ORDU VE MEVZUAT	40
--	----

Millî Savunma Yüksek Kurulu Kânunu.....	40
---	----

Askerî Şûrâ'nın Teşkilât ve Görevleri Hakkındaki Yasanın Bâzı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kânun.....	42
--	----

Genelkurmay Başkanlığı'nın Millî Savunma Bakanlığı'na Bağlanması: Millî Savunma Bakanlığı'nın Kurulu ve Görevleri Hakkında Kânun.....	45
1946 Milletvekili Seçimi Kânunu.....	70
1950 Milletvekili Seçimi Kânunu.....	70
3. ORDU ÜZERİNDE DENETİM.....	73
Ordu üzerinde basın ve kamuoyu denetimi (Bir örnek olay: Ankara cinâyeti ya da Haşmet Orbay dâvâsı).....	73
Ordu üzerinde Meclis denetimi (33 kurşun: Orgeneral Mustafa Muğlalı olayı).....	80
<i>Olayın Meclis'teki yankıları</i>	80
<i>Orgeneral Mustafa Muğlalı dâvâsı</i>	95
<i>DP iktidârı dönemindeki gelişmeler</i>	98
Meclis'in Millî Savunma Bakanlığı üzerindeki denetimi.....	117
Meclis'te ordu mensupları için özel af yasa tasarısının kabulü.....	121
4. YENİ REJİM: İKTİDAR, MUHALEFET VE ORDU.....	122
1946 seçimi ve ordunun tepkisi.....	128
1950 seçimi ve ordunun tepkisi.....	138

İKİNCİ BÖLÜM

DİN VE POLİTİKA.....	153
1. SİYÂSÎ PARTİLER VE LAİKLİK.....	153
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve laiklik.....	155
Serbest Cumhuriyet Fırkası ve laiklik.....	156
'46'nın ıvır zıvır partileri ve laiklik.....	158
MKP ve laiklik.....	161
DP ve laiklik.....	162
Millet Partisi (MP) ve laiklik.....	168

2. CHP'DE LAİKLİK TARTIŞMALARI	170
CHP'de laiklik tartışması başlarken: Dinî eğitim meselesi	171
CHP Yedinci Büyük Kongresi'nde laiklik tartışmaları	186
CHP'de, Meclis'te ve basında laiklik tartışması	202
CHP'de dinî eğitim, imam-hatip okulları ve ilâhiyat fakültesi açılması tartışmaları	219
3. LAİKLİK VE YENİ YASALAR	245
Türk Cezâ Kânunu'nun 163. maddesinin değiştirilmesi	245
Türbelerin yeniden açılması	262
TBMM'de Diyânet İşleri Başkanlığı'na ilişkin tartışmalar	269
1950 seçimi öncesinde CHP ve laiklik tartışmaları	277
4. İSLÂMCI DERGİLER	284
<i>Büyük Doğu'nun çıkışı</i>	284
<i>Büyük Doğu ve Kısakürek'in siyâsal ütopyası</i>	289
Diğer İslâmci dergilerin sesi	299
<i>Millet dergisi</i>	299
<i>Sebilürreşad dergisi</i>	300

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUKUK VE POLİTİKA

BİRİNCİ KISIM

II. ABDÜLHAMİD'İN MİRASI DÂVÂSİ

Türkiye'de Hukuk-Siyâset İlişkisi Açısından Bir Örnek Olay 314

1. CUMHURİYETİN İLÂNINDAN ÖNCE MİRASLA İLGİLİ HUKÛKÎ GELİŞMELER	315
2. CUMHURİYETİN İLÂNINDAN SONRA MİRASLA İLGİLİ HUKÛKÎ GELİŞMELER	320
3. YURT İÇİNDEKİ MİRAS DÂVÂLARI	324
4. MİRAS DÂVÂSİNİN HUKÛKÎ YÖNÜ	325

5. MİRAS DÂVÂSININ SİYÂSÎ YÖNÜ.....	345
TBMM'nin 431 Sayılı Yasanın sekizinci maddesine ilişkin yorumu.....	366
DP iktidârı dönemindeki gelişmeler.....	374
6. YURT DIŞINDAKİ MİRAS DÂVÂLARI.....	375

İKİNCİ KISIM

OSMANLI HÂNE DÂNI'NIN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ SORUNU.....	393
DP iktidârı döneminde yapılan değişiklik.....	421
Bir değerlendirme.....	428

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİ VE POLİTİKA.....	431
1. EKONOMİ BAKANLIĞI'NIN KURULUŞU.....	432
2. SİYÂSÎ PARTİLER: İKTİSÂDÎ POLİTİKA VE DEVLETÇİLİK TARTIŞMALARI.....	432
MKP ve ekonomi.....	433
CHP'de devletçilik tartışması başlarken.....	435
DP ve devletçilik.....	438
CHP'de devletçilik tartışması kızışıyor.....	456
CHP Yedinci Büyük Kurultayı'nda devletçilik meselesi.....	465
Millet Partisi ve devletçilik.....	485
3. 7 EYLÜL KARARLARI, TARTIŞMALARI VE SONUÇLARI.....	487
4. PLÂNLAMA, DIŞ YARDIMLAR, YABANCI KREDİLER VE ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARLA İLİŞKİLER.....	497
Plânlama çalışmaları.....	497
Dış yardımlar ve yabancı krediler.....	505
Uluslararası ekonomik kuruluşlar.....	507

5. MİLLÎ KORUNMA KÂNUNU'NDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER.....	509
MKK'da yapılan değişiklikler.....	512
6. TOPRAK MAHSÛLLERİ VERGİSİ KÂNUNU'NUN KALDIRILMASI.....	515
7. ARÂZİ VERGİSİ KÂNUNU'NDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA İLİŞKİN YASA TASARISI: ARÂZİ VERGİSİ'NİN ARTIRILMASI ÖNERİSİNİN REDDİ.....	519
8. KAZANÇ VERGİSİ KÂNUNU'NDA DEĞİŞİKLİK.....	520
9. İŞLETME VE GEZGİNCİ İŞLER (ESNAF) VERGİSİ KÂNUNU.....	533
10. KURUMLAR VERGİSİ KÂNUNU.....	543
11. GELİR VERGİSİ KÂNUNU.....	556
12. DEMİRYOLUNDAN KARAYOLUNA: YOL POLİTİKASI VE KARAYOLLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN KURULUŞU.....	585
Yol politikası/programı ve Amerikan yardımı.....	588
Yol Vergisi Kânunu tasarısı.....	595
Karayolları Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu.....	602
13. İSTANBUL TÛCCAR DERNEĞİ.....	609
<i>Türkiye İktisat Mecmuası</i>	618
14. TİCÂRET VE SANÂYİ ODALARI, TİCÂRET BORSALARI VE TÜRKİYE TİCÂRET VE SANÂYİ ODALARI VE TİCÂRET BORSALARI BİRLİĞİ KÂNUNU.....	620
15. ESNAF DERNEKLERİ VE ESNAF DERNEKLERİ BİRLİKLERİ KÂNUNU.....	654
16. EKONOMİ GENEL MECLİSİ KÂNUNU TASARISI.....	673
17. TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ.....	693
Devletçilik meselesi ve tartışmaları.....	703
Dış ticâret.....	706
Vergi reformu.....	706
SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRMELER.....	713
<i>DİZİN</i>	725

ORDU VE POLİTİKA

Bu bölümde, ordunun siyâsî gelişmeler ve partiler karşısındaki tutumunu ele alacağım. Bu tutumun homojen kalamadığını göreceğiz. Rejim değişikliğinin ordu üzerinde yarattığı sert türbülansı izleyeceğiz. Ordu, iktidarla muhalefet arasında, politikanın sert rüzgârlarından kısa sürede etkilenmeye başlayacaktır. Fakat bu etki, çok farklı boyutlarda yaşanacaktır. Ordunun kendi içindeki çalkalanmasının yarattığı sonuçlardan belki de en önemlisi, ilk cun-talaşma faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat yeni rejimin ordu üzerindeki etkilerine geçmeden önce, biraz geriye gidelim ve ordunun politikayla ilişkisinin târihsel arka plânına bir bakalım. Bunu önce mevzuat çerçevesinde yaptıktan sonra; 1945 sonrasındaki gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde ele almalıyız. Elbette ordu da, yeni rejimin yarattığı dalgalardan kendisini soyutlayamazdı.

1. TEK-PARTİ DÖNEMİNDE ORDU VE MEVZUAT

Millî Mücâdele döneminde Erkânı Harbiyei Umûmiye Reisliği ve Millî Müdâfaa Vekâleti

Hatırlanmalıdır ki, Osmanlı döneminde Erkânı Harbiyei Umûmiye Reisliği (Genelkurmay Başkanlığı) Harbiye Nezâreti'ne (Mil-

li Savunma Bakanlığı'na) bağlıydı. Millî Mücadele döneminde ise, Erkânı Harbiyei Umûmiye Reisliği, Erkânı Harbiyei Umûmiye Vekâleti (Genelkurmay Başkanlığı Bakanlığı) adıyla Millî Müdafaa Vekâleti'nin (Millî Savunma Bakanlığı'nın) yanında İcrâ Vekilleri Heyeti (hükümet) içine alınmıştı.¹

Erkânı Harbiyei Umûmiye Vekâleti'nin kaldırılması

3 Mart 1924 târihinde kabul edilen bir yasayla, Erkânı Harbiyei Umûmiye Vekâleti (Genelkurmay Başkanlığı Bakanlığı) kaldırılmıştı. “Reisicumhura niyâbeten ordunun hazerde emri kumandasına memur ve yüksek makâmı askerî olmak üzere, Erkânı Harbiyei Umûmiye Riyâseti [Genelkurmay Başkanlığı] tesis” olunuyordu. “Erkânı Harbiyei Umûmiye Reisi [Genelkurmay Başkanı] vezâifinde müstakildi.” Genelkurmay Başkanı, Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanıyordu. “Erkânı Harbiyei Umûmiye Reisi, vezâifine müteallik husûsatta her vekâletle muhabere” edebiliyordu.²

Görüldüğü gibi, yeniden oluşturulan Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı'nın yanında bir başka önemli ve bağımsız makam olarak ortaya çıkmıştı.³ Genelkurmay Başkanlığı, hem herhangi bir makâma bağlı değildi, hem de görevinde bağımsızdı. Yasa metninin formülasyonu, doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı'nın vekil olarak görevlendirildiği bir kurumdan söz etmektedir. Bu formülün Genelkurmay Başkanlığı'nın doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olduğunu söylemek için yetersiz olduğu âşikârdır.

Aksine, Genelkurmay Başkanlığı, bir anlamda doğrudan Cumhurbaşkanı'nın şahsında bir vekil bulmuş sayılırdı. Bu târihte Genelkurmay Başkanlığı'nın bir siyâsî makâma ve hattâ TBMM'ye dahi bağlanmamış olması dikkat çekicidir. Bu fiilî durum, birinci dönem TBMM'deki uygulama ile karşılaştırıldığı takdirde, aradaki bâriz farklılık hemen göze çarpacaktır. Genelkurmay Başkanlığı'nın bağımsız otoritesi ve herhangi bir makâma karşı sorumlu

1 Mehmet Ali Birand, **Emret Komutanım**, s. 424. Ayrıca bkz. Hikmet Özdemir, **Rejim ve Asker**, s. 47-56.

2 **Düştur**, (3. Tertip), Cilt: 5, Kânun No: 429. Ayrıca bkz. Özdemir, **Rejim ve Asker**, s. 53-60.

3 Birand, **age**, s. 424. Ayrıca bkz. Özdemir, **Rejim ve Asker**, s. 53-60.

olmaması, yasa ile saptanmış bulunuyordu. Tam bu sıradaki siyâsi gelişmeler hatırlanacak olursa, bu hayli kısa ve geçici konumun, o anki siyâsi koşullarda ordunun doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olmasında gösterilen özeni ve dikkati yansıttığı söylenebilir. Bu saptama, Atatürk'ün ordunun politika ile ilişkisinin ne olması gerektiği yönünde biraz önce ortaya koyduğum saptamamı da desteklemektedir.

1924 Anayasası, ordu ve Genelkurmay Başkanlığı

1924 Anayasası'nın 40. maddesi şu şekilde formüle edilmişti: "Başkomandanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti mânevîyesinde mündemiç olup, Reisicumhur tarafından temsil olunur. Kuvâyi Harbiye'nin emir ve kumandası, hazerde kânûnu mahsusuna tevfikân, Erkânı Harbiye Umûmîye Riyâseti'ne ve seferde İcrâ Vekilleri Heyeti'nin inhâsı üzerine Reisicumhur tarafından nasbedilecek zâta tevdi olunur."⁴

Fakat anayasada yer alan bu formülasyonun hayli önemli ve şiddetli tartışmalardan sonra gerçekleştiğini de hatırlamamız gerekir. Şimdi, bir an için, 1924 Anayasası'nın konuyla ilgili tartışmalarını geri dönmeliyiz.⁵

Aslında, 1924 Anayasası'nın ilgili maddesi, şu şekilde formüle edilerek, zamânında TBMM'nin onayına sunulmuştu: "Berrî, bahrî ve havaî bilcümle kuvvetlerin başkomandanlığı, Reisicumhura mevduddur." Bu taslak madde, silâhlı kuvvetleri doğrudan doğruya Cumhurbaşkanlığı'na bağlıyor ve bu makâma önemli bir güç kazandırıyordu. 1924 yılının özel siyâsal koşullarında ordunun doğrudan Cumhurbaşkanlığı'nın denetimine ve komutasına verilmesinde özel bir önem görülmüş olmalıdır. Fakat bu yöndeki çabalar, ciddi bir muhalefetle karşılaşmıştı. Bu muhalefete bir göz atmanın sırasındır:

4 1945 yılında anayasanın dilinde yapılan değişikliktten sonra, madde şu şekli almıştı: "Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanlığı tarafından temsil olunur. Harb kuvvetlerinin komutası, barışta özel kânûna göre Genelkurmay Başkanlığı'na ve seferde Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanlığı tarafından tayin edilecek kimseye verilir."

5 Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, s. 276-348. Bundan sonra, bu konuda verilecek bütün bilgiler için, dipnotlarda aksi gösterilmediği takdirde, aynı kaynaklar kullanılacaktır.

1926 yılında İzmir suikastı dâvâsında yargılanarak, yine İzmir’de idam edilecek olan Eskişehir milletvekili ve Ayıcı lâkabıyla ünlü Mehmet Ârif (Ayıcı Ârif) Bey, Cumhurbaşkanı’na verilen bu yetkiyi şöyle eleştiriyordu:

“Gâzi Paşa Hazretleri gibi iyi bir başkumandan, nasıl ki milleti halâsa götürür, orduyu zaferden zafere isâl ederse, isimlerini zikretmediğim birçok fenâ başkumandanlar da, memleketi dâimâ felâketten felâkete götürür. (...) Paşa Hazretlerinden sonra gelecek Reiscumhuru bir asker olarak kabûl etmek de bir hatâ olur. (...) Bu noktai nazardandır ki, (...) ihtimâl ki, bilâhare Reiscumhur olacak herhangi bir sivil böyle lâalettâyin başkumandanlık gibi mühim bir vazifenin tevdiini bendeniz menâfii millîye ve âliyei vataniye ile kâbili telif göremem. (...) Erkânı Harbiyei Umûmîye Reisi, doğrudan doğruya Müdâfaai Millîye Vekâleti’ne, yâni Harbiye Nezâreti’ne merbuttur. Erkânı Harbiyei Umûmîye Reisi, kendisine âid olan vezâfii, müstakilen ifâ eder. Bilirsiniz, Erkânı Harbiyei Umûmîye’nin tâlim ve terbiye teşkilâtı, sefer plânı, ihzârat, tahşidât ilâh... gibi bir takım vezâfii, kendi mesûliyeti dâhilinde ve müstakilen ifâ eder. Fakat husûsâtı sâirede doğrudan doğruya Harbiye Nezâreti’nin emrindedir. Bizde ise, son kabûl edilen şekil, bilâkis Erkânı Harbiyei Umûmîye Riyâseti’ne çok büyük bir mevki verilmiş ve âdetâ Müdâfaai Millîye Vekâleti onun emrine sokulmuştur. (...)

Şimdiki Erkânı Harbiyei Umûmîye Reisi, başkumandandır. Hepsine kumanda edecek bilcümle teşkilâtı askeriyedeki makamların hepsine kumanda etmesine salâhiyeti vardır. Binâenaleyh, Harbiye Nezâreti, bugün Erkânı Harbiyei Umûmîye Reisi’nin emrine verilmiştir. Avrupa ordularında bunun aksinedir. Fakat göreceksiniz ki, (...) bir müddet sonra bu şekil, bunun aksine olacaktır, değışecektir. Eğer [Mareşal] Fevzi [Çakmak] Paşa Hazretleri Müdâfaai Millîye Vekili olsa idi, bu şekil kabûl edilmezdi zannediyorum. (...)

Başkumandan, behemmehâl mesûl bir zat olmalıdır. Mesûliyeti olmayan bir zâta başkumandanlık tevdi edilemez. (...) Başkumandan olacak zat, memleketin en güzide erkânı askeriyesinden en tecrübelisi, en mümtazı olmak lâzım... Binâenaleyh, bir zat Reiscumhur [başkumandan] tâyin ve intihap edilemez. Hattâ bunun intihâbını heyeti celilenize bırakmak dahi doğru değildir. Çünkü, bu, bir ihtisas meselesidir. (...) Memleketin en güzide, en değerli kumandanlarını bulup çıkarmak ve heyeti celilenize arz etmek lâzım ve zarûrîdir. (...) Her memlekette eski kumandanlardan böyle harb sahnelerinde, birçok mezâyâsı görülmüş ümerâyı askeriden müteşekkil bir Şûrâyı Askerî vardır. Bu Şûrâyı Askerî, memlekete çok hizmet etmiş, harb sahnelerinde çok tecrübe görmüş erkânı askerîyededir. Öyle olmak lâzımdır.

Ordunun muamelâtı zâtisiyle en yakın alâkadar bulunan Müdâfaai Millîye Vekâleti'dir ve zâten Şûrâyı Askerî de ona merbut olmak lâzımdır. (...)

Heyeti Vekile, hükûmet, Şûrâyı Askerî'nin de reyini alarak, Müdâfaayı Millîye Vekili'nin muâmelâtı zâtîyenin de inzimâmîyle memlekette mevcut olan en iyi zâti başkumandan intihâp edebilir ve bu intihap edilen zat, Reiscumhur tarafından Meclisi Âli'ye tasvip arz olunur ve mukadderâtı memleket, bu zâtın uhdesine kemâli emniyetle tevdi olunabilir. (...) İlânı harb etmek ne kadar mühim ise, başkumandan tâyin ve intihâbı dahi ondan mühimdir. (...) İcrâ kudretinin temerküzünden başka bir mânâyı tazammun etmeyen başkumandanlık, heyeti celilenizin şahsiyeti mânevîyesinde kalmalıdır. (...) Hükûmet tarafından, Müdâfaayı Millîye Vekâleti, Şûrâyı Askerî ve sair bu bapta alâkadar olan herkesin rey ve mütâlaası alınarak, bir zat intihâp olunur ve o zat, Reiscumhur tarafından Meclis'in tasvibine arz olunur ve bu sûretle emin bir başkumandan bulunabilir."

Kütahya milletvekili Recep [Peker] ise, hükûmet önerisinde yer alan formülasyonu şu şekilde savunmaya çalışıyordu:

"Devletin bütün kuvâyı müsellehâsını temsil edecek ve bir emir ve işaretiyle bu kuvâyı müsellehâyı millet ve devlet için ya mûcibi saadet veya mûcibi nikbet olacak bir istikâmete sevk edecek mevkide olan bir zâtın ve bu mûtenâ mevkide olan bir zâtın, bilhassa politika temevvücâtı ve siyâsî cereyanlarla alâkadar olan devlet müessesâtı ile bilâvâsıta irtibâtını sûreti kat'îyede kat etmek ve onu bu siyâsî fırkaların, siyâsî teşkilâtın hergün her vaziyette muhtelif temevvucat, muhtelif vaziyetler ve muhtelif tesirler gösterecek olan bütün politika müessesâtına, yâni siyâsî meclislere doğrudan doğruya merbut ve onlarla tamâmen murtabit olacak vaziyetten bu makâmı zâten tamâmen ayırmak ve vazifesini politikadan ebediyen tecrid etmek lâzımdır. (...)

Bir başkumandanlık makâmının hiçbir sûretle siyâsî tesisat ile alâkası olması, hiçbir akli selimin kabûl edemeyeceği en büyük bir umde ve hakikat olarak kabûl edilmelidir. (...) Heyeti celileniz bir başkumandan intihâp etse ve 'emrû kumandayı size tevdi ettim' dese, bu zâtın muharebenin hatırı ve hayâle gelmeyen tesirâtı altında kendisi için yegâne mercii kuvvet olarak tanıyacağı yer, Meclisi Âliniz olacaktır. Diğer taraftan, hem maslâhatın icâbı, hem kabûl ettiğimiz diğer maddeler mûcibince, devletin icrâ vazife ve salâhiyeti muayyen olan bir heyetin uhdesinde teksif edilmiştir. Meclisi Âli'den iktibâsı kuvvet etmiş ve intihâp edilmiş bir başkumandan, tamâmîyle lâkayt vaziyette bulunacak bir hâle gelir veyâhut en büyük bir nezâketle, Heyeti Vekile, heyeti hükûmet ile irtibâtını muhafaza etse dahi, aralarında bir ihtilâf zuhûrunda, her biri teker teker ve hep müçtemian gayri mesûl olan

Meclisi Âlinize mürâcaat eder ve Meclisi Âliniz de verilecek kararların eşkâli harbiye üzerinde isâbet ve ademi isâbetini temin edecek akli selimin böyle kalabalık bir heyet içerisinde, bilhassa harbin ahvâli fevkâlâdesi altında tecelli ve temerküz etmesine imkânı akli ve maddî bulan varsa, bu şekli hâle diyecek kalamaz. Fakat hiçbir vakit bir muharebenin esnâyi cereyânında, bir başkumandanın vaziyeti, böyle kalabalık bir heyette, o heyetin mâhiyeti isterse dünyânın en büyük ve değerli askerlerinden müteşekkil olsun, ifâyi vazifeye müsâit değildir. (...)

Hazerde kuvâyı harbiyemizin emrû kumandası vazifesi, bundan bir ay evvel kadar kabûl ettiğimiz bir kânunun dokuzuncu maddesinde şöyle tesbit edilmiştir: 'Reisicumhura niyâbeten ordunun hazerde emrû kumandasına memur en yüksek makâmı askerî olmak üzere, Erkânı Harbiye Umûmiye Riyâseti tesis olunmuştur. Erkânı Harbiye Umûmiye Reisi, vezâifinde müstakildir.' Demek bu kânun mücibince, ordunun hazerde emrû kumandası vazifesini temsil edecek en büyük makâmı askerî olmak üzere Erkânı Harbiye Umûmiye'yi tesbit etmiş, tâyin etmiş bulunuyoruz. (...) Bu kânunun bu ifâde ile kabûl edilmiş olması, hiçbir vakit, Müdâfaayı Millîye Vekili'nin Erkânı Harbiye Reisi'nin emrû kumandası altına girmesi demek değildir. (...) Kaldı ki, Müdâfaayı Millîye Vekâleti'nin vâz'ı mahsusı vekillere âid olan bütün vezâif meyânından tamâmen tefrik edilmiştir. Heyeti celilenizin Müdâfaayı Millîye umûruna âid olan vazife icrâiyesi, kânunun madde muayenesi mücibince, doğrudan doğruya bu Meclis'in Müdâfaai Millîye Vekili'ne mevdu'dur. (...)

Erkânı Harbiye Umûmiye Reisi, bütün siyâsiyattan âri ve bütün vezâifinde yalnız askerî işlerle hasrı iştigâl eder ve vakti hazerde ordunun sefere ihzârı için plânlarını, bilhassa asker arkadaşlarımız tarafından gâyet iyi bilineceği veçhile, harekâtı harbiye plânlarını muhtelif devletlerin, muhtelif istikâmetlerde, muhtelif cephelerde Türkiye'ye karşı ve muhtelif devletlere karşı da Türkiye'nin hâli harbe gelmesi ihtimâllerine karşı, hangi cephelerde, hangi sûrette ihzârat yapılması lâzım geldiğini, orduların tahşidâtı müstakillesini ve bütün bu işleri ihzâr eden ve vakti hazerdeki fennî noktai nazarı, harb noktai nazarından ikmâl eden bir makamdır.

Müdâfaayı Millîye Vekâleti ise, doğrudan doğruya emrû kumanda makâmı olmaksızın, bütün ordunun ihtiyâcâtını nevâkısı sâiresini, Erkânı Harbiye'nin ihzâr edeceği esaslar dâiresinde, ihzâr ve tesbit eder. Millet nâmına Müdâfaayı Millîye Vekâleti'ni temsil eden makam, bir makâmı siyâsidir. Hattâ, bunun içindir ki, Müdâfaayı Millîye Vekâletleri, ihtimâl ki bizde de tekâmülât neticesinde olacaktır, başka devletlerde hiçbir zaman yalnız askere mevdu'du değildir. Müdâfaayı Millîye Vekâleti'ni bir sivil arkadaşımız da, temsil ve idâre edebilir. Çünkü, o makam, makâmı siyâsidir. Emrû kumanda makâmı değildir. (...) Ordunun hazerde en yüksek emrû kumanda makâmı olmak üzere Erkânı Harbiye memur edilmiş ve bunun için bir kânun yapılmıştır. (...)

Meclise karşı bütün işlerde olduğu gibi, harbin sevk ve idâresi noktai nazardan dahi mesûl olan yegâne heyet bulunan İcrâ Vekilleri Heyeti, Reiscumhur, vakti seferde orduları sevk ve idâre edecek olan fiilî başkumandanı tâyin etmeleri en esaslı, en doğru bir tariktir. (...) Vakti hazerde emrû kumanda meselesini zâten kabûl edilmiş ve mâmûlünbih olan kânun mücibince ve vakti seferde ise, İcrâ Vekilleri [Heyeti] tarafından vukû bulacak teklife nazaran Reiscumhurun nasb ve tâyini ile fiilî bir başkumandan tâyin edilmesi, zannederim, hem şekli devletimiz olan demokrasi usûlü ile kâbili telif olan ve hem de başkumandanlık makâmının mevkiî müstesnâsının istilzâm ettiği bir şekli tâyin eden en basit, en tabîî, en kolay bir şekil olacaktır.”

Daha ilk bakışta anlaşılacağı gibi, Genelkurmay Başkanlığı'nın nereye bağlı olacağı sorusu, aslında siyâsî sâiklerle hayli farklı yanıtlanıyordu. Muhalefet, kurumun son aşamada Meclis'in denetiminde kalmasını isterken; iktidar çevresi, bağımsız bir yapılanmanın gereğini öne çıkarıyordu. Bağımsız bir yapılanma, sâdece ordunun politikadan bağımsızlığını değil, fakat bunu sağlamak için de, siyâsî makamlardan da bağımsızlığını gerektiriyordu. Bu bakımdan dikkat çekiciydi.

Recep Peker, maddenin şu şekilde değiştirilmesini istiyordu: “Başkumandanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti mânevîyesinde mündemiç olup, Reiscumhura mevdûdur. Kuvâyı harbiyenin emrû kumandası, hazerde kânûnu mahsusasına tevfi kan ve Reiscumhura niyâbeten, Erkânı Harbiyei Umûmiye Riyâseti'ne ve seferde İcrâ Vekilleri Heyeti'nin inhâsî üzerine, Reiscumhur tarafından nasb edilecek zâta tevdi olunur.” Peker, “Reiscumhurun fiilen başkumandanlık yapmayacağını” belirtiyordu. “Çünkü, kuvâyı harbiyenin emrû kumandası vakti hazerde, kânûnu mahsusuna tevfi kan Erkânı Harbiyei Umûmiye Reisi'ne ve vakti seferde İcrâ Vekilleri Heyeti'nin inhâsî üzerine, Reiscumhur tarafından nasb edilecek zâta tevdi olunur”du. Peker'in bu önerisi, komisyonca da uygun görülmüştü.

Kaderi Ayıcı Ârif ile aynı olan Saruhan milletvekili Abidin Bey de, “başkumandanlık hakkı, Meclis'in hukûku hükûmrânisidir ve kemâline masruftur; ancak ve ancak kendi nefsinde, kendi şahsiyeti mânevîyesinde mündemiçtir ve tecelli eder” görüşündeydi. Abidin Bey, şu görüşleri ortaya koyuyordu:

“Başkumandanlık hakkı, ne İcrâ Vekilleri [Heyet]’nin göstereceği ve ne de Erkânı Harbiye’nin tâyin ve tasvibi sûretiyle, Reiscumhur tarafından kat’îyen istimâl edilemez. Bu hukuk, Meclis’in hukûku hükûmrânisindedir. Bu, ancak ve ancak sâhibi hak olan ve hâkimiyeti milliyeyi bilâ kaydı şart taahhüt etmiş olan bizlerin elinde bulunduracağı ve onun elinden çıkaramayacağı bir haktır. Bu hakka, Meclisi Âli sâhiptir, mâliktir, şimdiye kadar tasarruf etmiştir. Bundan sonra tasarruf etmesi zarûrîdir. Binâenaleyh, bu hiçbir kimseye, hiçbir şey mukâbilinde verilemez. (...) Hâli sülhte bir defâ orduları idâre etmek için Müdâfaayı Milliye Vekâleti vardır. Hâli harbde de bu orduları idâre edecek bir Meclis vardır. Bunun başına kimi sevk edeceğini Meclisi Âli tâyin eder.”

Kütahya milletvekili Râgıp Soysal, şu fikirleri ileri sürmüştü:

“Meclisi Âli, Teşkilâtı Esâsiye Kânunu’nun bundan evvel kabûl edilen yedinci maddesiyle, icrâ salâhiyetini Reiscumhur ve onun intihapkerdesi olan İcrâ Vekilleri Heyeti vâsıtasıyla icrâ edileceğini, istimâl edileceğini kabûl ve tasrih etmiştir. Başkumandanlık icrâ salâhiyeti cümlesinden olmasına nazaran, Meclisi Âli’nin şahsiyeti mânevîyesinde olan icrâ salâhiyeti gibi, başkumandanlık salâhiyetinin dahi doğrudan doğruya kendi intihapkerdesi olan İcrâ Vekilleri Heyeti’ne tevdi edilmesi lâbûd ve zarûrî olması lâzım gelir. (...) Başkumandanlık mevkiine intihâp ile bir zâtın getirilmesi, bendenizce doğru değildir. Meclis’in bizzat başkumandanlık vazifesini fiilen hâli seferde ifâ edememesi husûsunda, elbette zannederim bütün arkadaşlarımla müttefikiz. (...) Başkumandanı azletmek, ordunun kumanda heyetini islâh ve tedvir etmek, her an, her dakika Meclisi Âli’nin cümle salâhiyetindedir.”

Karesi milletvekili Ali Şuuri de, öneriyeye karşıydı:

“Encümen, hâkimiyeti millîye esâsına münâfi birçok maddeler tanzim etmiştir. Bu milletin hukûku hükûmrânisine, hukûku hâkimiyetine münâfi olan bir maddedir. Bilhassa Reiscumhura başkumandanlık vermek, mesûliyeti olmayan yere, salâhiyet vermek demektir. Bu, dünyânın hiçbir yerinde görülüş bir şey değildir. Mesûliyet olmayan bir yere salâhiyet verilemez efendiler. (...) Maddenin mefhûmu sarihi, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi’nin şahsiyeti mânevîyesinde mündemiç olan hukûku hükûmrâninin Meclis’ten başka bir makâma tevdiini gösteriyor. Hukûku hâkimiyet ve hükûmrâninin gayri kaabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının mümessili hakikisi olan [Türkiye] Büyük Millet Meclisi’nin şahsiyeti mânevîyesinde mündemiç olduğuna iştibâhınız var mı? (...) Encümen bu salâhiyeti Reiscumhur gibi mesûl olmayan bir makâma nasıl vermiştir? (...) Esas itibâriyle Reiscum-

hur gayri mesûldür. (...) Meclisin şahsiyeti mânevîyesinde mündemiçtir. (...) Heyeti celile intihap etsin demiyorum.”

Mersin milletvekili Mehmet Niyâzi Ramazanoğlu da, muhaliflere katılmıştı:

“Başkumandanlık gibi en mühim bir salâhiyetin Meclis'in şahsiyetinde bulunmasına aklım ermez. (...) Gerek Erkânı Harbiyeyi Umûmîye Riyâseti gibi mesûl olmayan bir makâma, gerekse Riyâseticumhur gibi herşeyden mesûliyeti esâsen doğru olmayan bir makâma bu vazifeyi vermek doğru olamaz. (...) Reisicumhur, her zaman bir asker olamaz ve her zaman büyük, muhterem Gâzi gibi yüksek bir şahsiyet olamaz. (...) Asıl başkumandanlık, harb hâllerine mahsustur. O yalnız [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne âid bir salâhiyettir. Harb zamânında dahi [Türkiye] Büyük Millet Meclisi, bu vazifeyi, şimdye kadar câri teâmül veçhile, istiklâl mücâdele ve mücâhedesinde olduğu veçhile, bir zâta, iktidar ve ehliyetini kâfi gördüğü bir zâta tevdi edebilir. (...) Reisicumhuru kendisi intihâp etmek salâhiyetini nefsinde gören bir Meclis, neden başkumandanlık ihtihâbında dúcârî tereddüt olsun?”

Anayasa Komisyonu başkanı ve Mentеше milletvekili Yunus Nâdi ise, öneriyi şöyle savunuyordu:

“Bizde tesâdüfen fevkâlâde iktidârı askerîyi hâiz olan bir zat, elyevm Reisicumhur bulunduğu cihetle, Teşkilâtı Esâsîye yapılıırken, bu madde, zannolunuyor ki, o zâta fiilî başkumandanlık tevzîv edilmek için yapılmıştır. Hayir efendiler; bu madde, gayri şahsî olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nde ledeliktizâ başkumandanlık salâhiyetinin nasıl istimâl edileceğini tesbit için yapılmıştır. Eğer encümenin hatırından bir an için Reisicumhura başkumandanlık verilmek fikri geçmiş olsaydı, bilâ tereddüt teklif ederdik ve derdik ki, Gâzi Paşa berhayat oldukça başkumandan tanınız ve hiçbiriniz red etmezsiniz.

Bu kadar muktedir ve Türk milleti için nimeti uzma olan Reisicumhurumuzun bugün başkumandanlığı mevzu bahis değildir. O yalnız gayri mesûl Reisicumhurdur. (...) Reisicumhur, İcrâ [Vekilleri] Heyeti'nin reisi olarak, (...) mesûl bir sûrette intihâp edeceği başkumandanı ancak tasvip edecektir. (...) Geçmiş zamanda olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti fevkâlâde ahvâl karşısında kalabilir ve o ahvâlî fevkâlâde içerisinde Mustafa Kemâl Paşa'nın başkumandanlığı mevzuu bahsolabilirse, o hâdise karşısında bu müstakil bir hâdise teşkil edecek bir mâcerâ olur. O zaman Meclisi Âli'nize gelirlir. 'Hâdise fevkâlâdedir; Reisicumhurdaki başkumandanlık vedîâdan ibâret bir şeydir' diyecek hükûmet, sizin bir karar vermenizi ricâ edecektir ki, 'Reisicumhur mevkiinde bulunan zâtı başkumandan yapmak için

ne şekli kânûnî vereceksiniz?’ diye size soracaklar. Bugün o mevzu bahis değildir. Binâenaleyh, fiilen vazife esâsen mesûl olan İcrâ Vekilleri [Heyeti]’ne âiddir. Ancak, başkumandanlık meselesi, bir memleketin müdâfaası itibâriyle, tatbikâtta her zaman ona imkân bulabilmek için esâsen Meclislere âid olan (...) bu hakkı, nazariyat itibâriyle tetkik ederseniz, nihâyet bu neticeye vâsıl olursunuz. (...)

Bugünkü hâlinize bakmayınız. Meclis, muhtelif fırkalardan müteşekkil olabilir. Meclis’te bin türlü siyâsî cereyan olabilir. Memleketin menâfii âliyesinin en yüksek bir noktasını teşkil eden müdâfaayı vatan kaziyesi, bir Meclis’in ihtirâsâtı siyâsîyesine ve tesâdüfâtı muhtelifesine terk edilemez. ‘Harbin ilânı (...) [Türkiye] Büyük Millet Meclisi’ne âid olduktan ve bu [Türkiye] Büyük Millet Meclisi’nin içerisinde asker bulduktan sonra, harbin idâresi neden ona âid olmayacakmış?’ deniyor. (...) Tesâdüfen Reisicumhurun asker bulmasından dolayı, Teşkilâtı Esâsiye Kânunu’nda, Kânunu Esâsî’de başkumandanlık, Reisicumhura mevduur demekle, onu bilfiil Riyâseticumhur yapacaktır, değildir. Heyeti icrâiye yapacaktır.”

Tartışmanın bu noktasında Eskişehir milletvekili Ayıcı Ârif yeniden söz alacaktır:

“Başkumandanlık murâkabesiz kalamaz. Heyeti celileniz dâimâ murâkabe edecektir. (...) Başkumandan olacak zat, behem mahal mesûl bir zat olmalıdır. (...) Bir Reicumhur intihâbında bir müşkülât olmuyor da, neden bir başkumandanlık intihâbında müşkülât gösteriyorlar. Hiçbir müşkülât yoktur. Bu, ihtisas meselesidir. Hükûmet tetkik eder, Müdâfaayı Millîye Vekâleti tetkik eder. Eski askerlerden sorarlar; bu memlekette en iyi kumandanlık kim yapabilir diye tetkikât icrâ eder; Reicumhur vâsıtasiyla hükûmet gelir, Meclise der ki, ‘işte memleketin mukadderâtını şu zâta tevdi etmeyi biz münâsip gördük’ der ve Meclisi Âli’niz de bu teklifi, tabii hüsnü kabûl ederiz. (...) Başkumandanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin şahsiyeti mânevîyesinde mündemiçtir. Bunu lüzum gördüğümüz zaman herhangi bir zâta tevdi ve tefviz eder.”

Peker ise, “Başkumandanın Meclis’te intihap veyâ tasvip edilmesi veyâ İcrâ [Vekilleri] Heyeti’ne verilmesi, tefrik ve temyiz edilecek ve bu sûretle bu esastan birine karar verilecektir” sözleriyle sorunu özetlemeye çalışıyordu. Bursa milletvekili Refet Cantez de, “başkumandanlığın Riyâseticumhur makâmında dâimî bir sûrette bulunması zarûret, maslahat icâbındandır” diyordu.

Recep, görüşlerini şöyle açıklıyordu:

“Hâkimiyeti millîye, dünyâda kaabili tasavvur olan bütün salâhiyetlerin fiilen bir Meclis uhdesinde toplanması telâkkisi değildir. Hâkimiyeti millîye, bir sistemdir ki,

bütün kuvveti, doğrudan doğruya millet tarafından yapılan intihâbâtı umûmîyeden almış olan bir Meclis ve o Meclis'in mevzu usûller dâiresinde tevzi ettiği vezâîfi, yine Meclis'in ya intihâbına nâil olmuş bir Reiscumhur veyâhut itimâdına mazhâr olmuş bir Heyeti Vekile tarafından temsil olunur. Hâkimiyeti millîye sistemi, işte bu sûretle millete izâfeten vücut bulmuş bir Meclis ile o Meclis'in intihâp ettiği Reiscumhur ve Meclis'in itimâdını hâiz bir Heyeti Vekile'den mürekkep umûmî manzume arasında vezâîfin o sûretle taksimidir ki, bu vezâîf, hini ifâda sui tefehhüm ve itimatsızlık yüzünden, yekdiğeri ile teâruz etmesin... İşte bu neticeyi yaparken, hangi zat, hangi makam, hangi heyet uhdesinde istikrârı lâzım geldiğini, o kadar sükûnetle mütâlaa etmek lâzımdır ki, eğer bu sükûnetten, bu ferâgatten tecridi nefis edemez isek, hâkimiyeti millîye mefhumunu, Meclis'in herşeyi yapması mânâsına da bir gün olur getirebiliriz. (...)

Hâkimiyeti millîye mefhumu demek, herşeyin mutlaka bu Meclis'te olduğunu kabul etmekten ve yine hâkimiyeti millîyenin bekaası nâmına bâzı vezâîfin tevzii esnâsında söylenmiş olan sözleri, mukaddes olan hâkimiyeti millîyeye münâfi ad-detmekten sarfınazar etmelidir. (...) O hâkimiyeti millîye, hangi şekil, hangi tarzdır ki, 'bütün vazifeler yalnız bu Meclis'in uhdesinde kalsın' diye emreder. (...) Bütün devletin vazifelerini, devleti temsil eden cihazlar ve makina çarkları arasında hüsnü tevzi ve hüsnü tanzimini emreder. (...) Menâfii umûmîyei devlet, hangi vazifenin, hangi makam tarafından ifâ edilmesini emrediyorsa, o vazifeyi oraya vermek ve tevcih etmekten ibârettir. (...) Memleket içerisinde en muhterem ve en ehil olan bir zâta, fakat böyle bir Meclis tarafından değil, vezâîfi devlet uhdelinde tekâsûf eden heyetler ve zatlar tarafından tevdi edilmesi şeklinden başka maatteesüf hiç-bir usûl bulunamamıştır. (...)

Reiscumhur, gayri mesûl olmakla berâber, başkumandanlık meselesi, teklifi âcizânemde, gâyet sarîh mesûliyete istinâd ettirilmiştir. (...) Başkumandan olacak zâtın tâyin ve intihâbı için, bu Meclis'in itimatkerdesi olan bu devletin bütün işlerini görmek mevkii, icrâî ve mesûliyetinde bulunan heyet tarafından inhâ edilir ve Reiscumhur tasdik eder. (...) Bu mâruzâtımda mesûliyet meselesi gâyet bâriz olarak ifâde edilmiştir. Başkumandan, bir heyeti icrâiye tarafından, mesûl bir Heyeti Vekile tarafından inhâ edilir ve Reiscumhur tasdik ederse, onun mesûliyeti Heyeti Vekile üzerindedir. (...) Heyeti Vekile, gerek Şûrâyı Askerî ve gerekse sâire tarafından tavsiye ve ihtâr etmek şeklinde bir başkumandan ismi tesbit ederler de, Meclise arz ederler ve bunu Meclisi Âli tasvip ederse, gayri mesûl olan kendi hüviyeti üzerine, en ziyâde mesûliyeti müeddi olan bir vazifeyi almış olmaz mı ve o vakit Meclisi Âli, Heyeti Vekilesi'ni hesâba çekip de, 'ne için bize böyle namzet gösterdiniz, tasvibimize arz ettiniz?' dediğinizde, diyecekler ki, 'efendiler, sizin kânununuzda, sizin

tasvibinize arz etmek mecbûriyeti vardı; bu mecbûri vazifemizi ifâ etmek için arz ettik. Tasvîp etmeyebilirdiniz. Tabîî bir sûrette mesûliyet size âiddir" diyecektir. (...)

Teklifi âcizânemde vukû bulan şekilde, "başkumandanlık Meclis'in hüviyeti mânevîyesinde mevcut olup, Reiscumhura mevdûdur" diye işin şekil kısmı ifâde edildikten sonra, başkumandanlığın kim tarafından ve ne sûretle inhâ edilerek, ne sûretle kim tarafından ifâ edileceği tasrih edilmiştir ve bu tarzı tasrihin icâbı zarûrîsi olarak arz ettim ki, Meclis'imizin en demokrat bir şekli idârede milleti temsil ettiği için, bütün kuvvetlerin Meclis'ten nebeânına fırsat bulmak üzere oraya kayıt konmuştur ve Meclis'te mündemiçtir. Meclis, filâna tevdi etmiştir ve bunun mabâdî ki, filânların, filân İcrâ Vekili'nin inhâsı ile, Reiscumhur tarafından tasdik olunur. (...) Meclis bile, Gâzi gibi bir başkumandanlık timsâli, o makâma getirmekte müşkülât çekti. (...) Gâzi'yi başkumandan yapmakta azim müşkülât olmuştur.

Meclis'in içinde büyük şeyler olmuştur. Ağır vaziyetler olmuştur. (...) O kadar müstesnâ bir vaziyet varken, Gâzi Paşa gibi bir başkumandan varken, bu vaziyet hâsil olmuştur. (...) Müşkülâtı azime ile intihâp edilmiştir. (...) Meclis, bir başkumandanı murâkabe edemez. O başkumandanı tâyin etmek mesûliyetini almış olan ve kânunun rûhu mûcibince bu Meclis'te her dakika murâkabe ve iskât edilebilecek olan Heyeti Vekile'yi murâkabe eder. (...) Başkumandanlığın Meclis'in uhdesinde bulunduğu ifâde edilmiştir. O sûretle mesûl Heyeti Vekile vâsıtasıyla başkumandanlık tesbit edilmiştir."

Karesi milletvekili Ahmet Süreyyâ Örgœevren, görüşlerini şöyle ifâde ediyordu:

"Kuvâyı berriye, bahriye ve havâiyenin başkumandanlığı, tâbiri âherle kuvâyı umûmîyenin başkumandanlığı, Meclis'in şahsiyeti mânevîyesinde mündemiçtir. (...) Bittabi seferde, yâni harbde müdâfaayı vatan sırasında, Meclis'in şahsiyeti mübeccelei mânevîyesinde mündemiç bulunan bu başkumandanlık hakkının, bizzat Meclis tarafından istimâl edilmesine imkân yoktur. Bu da müttefekunâleyh, şu hâlde Meclis, aslında zâtı mübeccelinde mevcut ve mündemiç olan bu başkumandanlık salâhiyetini vakti seferde nasıl istimâl eder ve ne şekilde istimâl eder? Bunu tesbit etmek meselesi vardır. (...)

Birisi, Heyeti Vekile veyâhut Meclis'in hâricinde herhangi bir teşkilât veyâhut makam intihâp etsin ve Meclise arz etsin... (...) Meclis, kuvâyı umûmîyenin başkumandanlığı salâhiyetini uhdesinde tutmakla berâber, seferde kendisi istimâle mukteditir olmadığı için, kendi hâricindeki ve yine kendisine mensup ve mesûl olan bir heyetin intihap ve tasvibiyle, salâhiyetinin icrâsına şimdiden bir madde ile cevaz versin... (...) Başkumandanlık salâhiyeti ki, Meclis'in şahsiyeti mânevîyesinde

mündemiçtir ve ilelebet mündemiç kalacaktır. Vakti seferde bunun bizzat Meclis tarafından istimâline ne kadar imkân yoksa, hâricte Meclise karşı mesûl bir heyet tarafından intihap edilecek başkumandan vekilini Meclis'in tasvibine arz etmekte dahi, o nisbette azîm tehlikeler melhuzdur. Gerçi bu, bir ihtimâli zarardır. Fakat ihtimâli zarar, dâimâ zarardır. (...) Recep [Peker] Bey, vakti hazerde dahi bir başkumandan vekâleti tasavvur ve kabûl ediyorlar. (...)

Seferde Meclis'in şahsiyeti mânevîyesinde mündemiç kuvâyı umûmîyenin başkumandanlık salâhiyetinin sûreti istimâli tesbit edildikten sonra, hazerde ne olacağı tesbit olunmazsa, bittabi bu maddenin hükmü olamaz. Yâni, Erkânı Harbiye Umûmiye Vekâleti'nin ilgâsına dâir olan madde, Teşkilâtı Esâsiye Kânun lâyhâsının mevzuu mûzâkere olan kırkinci maddesinin tanzim edilmiş bulunan rûhuna göreydi. Yâni, berri, bahri, havâi bilcümle kuvvetlerin başkumandanlığı, Reisicumhura mevdû olduğundan, müstevdî mevkiiinde bulunan Reisicumhura vekâleten Erkânı Harbiye Umûmiye Riyâseti vakti hazerde şu işi yapabildi. Halbuki şimdi yine kuvâyı berriye ve bahriye ve havâiyenin başkumandanlığı Meclis'in şahsiyeti mânevîyesinde mündemiçtir. Meclis, bu salâhiyeti vakti seferde Heyeti Vekile tarafından intihap ve Reisicumhur tarafından tasdik edilecek bir başkumandan vekili istimâli muvafakati ile istimâl ettirirsek, aslen Reisicumhura böyle bir şey vermemiştir ki, o vekâleten, bu maddenin tesbit ettiği gibi, Erkânı Harbiye Umûmiye Riyâseti başkumandanlığı hazerde yapabilsin..."

Örgeevren'in önerdiği formül ise şu şekildeydi:

"Kuvâyı berriye, bahriye ve havâiyenin başkumandanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti mânevîyesinde mündemiçtir. Meclis, bu salâhiyeti, vakti seferde Heyeti Vekile tarafından intihap ve Reisicumhur tarafından tasvip olunacak bir başkumandan vekili mârifetiyle istimâl eder."

Örgeevren, devamlı, formülünü şöyle açıklıyordu:

"Hazerde ve seferde sûreti mutlaka ve kat'iyede başkumandan Meclis'in şahsiyeti mânevîyesidir. (...) Seferde Meclis'in bu salâhiyeti, Heyeti Vekile tarafından intihap ve Reisicumhur tarafından tasvip olunacak bir başkumandan vekili mârifetiyle istimâl edeceğini, etmeye karar verdiğini tesbit etmiş bulunuyoruz."

Saruhan milletvekili Abidin Bey ise, "hukûku hükûmrâni-den addetmiş olduğum başkumandanlığı, ancak ve ancak Meclisi Âli'de görürüm; hazerde ve seferde dilediği gibi istimâl eder" diyordu.

Zonguldak milletvekili Halil Türkmen'in görüşleri de şöyleydi:

“Başkumandanlık gibi mühim bir işin münhasıran Heyeti Vekile'ye bırakılması da doğru değildir. Çünkü, her vakit başımızda Mustafa Kemâl Paşa gibi bir Reisicumhur, ne de İsmet Paşa gibi bir Başvekil bulunabilir. (...) Binâenaleyh, intihap daha mâkûl esâsâta istinâd ettirilmesi için, Heyeti Vekile ile Şûrâyı Askerîye'nin, ki ben-deniz bu noktada musirrim, behemnehâl Şûrâyı Askerî de iştirâk etmelidir ve aynı zamanda [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Reisi'nin, Reisicumhur'un riyâseti tahtında yapacakları içtimâ neticesinde taayyün edecek zâtın başkumandan olması... Bu arz ettiğim heyet tarafından intihâp olunacak zat, Meclisi Âli'ye arz olunur. Meclisi Âli de bilâ münâkaşa bunu tefviz eder. (...)

Meclis'in hakkı olduğu şu kânun ile tesbit edilmiş olan bu esas, bu mal, bu mülk, her ne ise, nasıl olur da, Meclis'in hâricinde bulunan bir heyet tarafından vâki olan bir intihapla ve onun muvafakati istihsâl edilmeden, 'al efendi; sana biçilmiş kaftan; haydi yürü, git' denilebilir? Binâenaleyh, bu tefviz lâfının behemnehâl bir karâra rabt edilerek, Meclis'ten sâdir olması lüzumlu bir esastır. (...) Vakti hazerde de (...) bir başkumandanlığın mevcûdiyeti lüzûmuna kâni olanlardan değilim.”

Türkmen'in önerisi de şöyleydi:

“Berri, bahri, havâi bilcümle kuvvetlerin başkumandanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsı mânevîyesinde mündemiç olup, yalnız vakti seferde Reisicumhur'un riyâseti tahtında olarak, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Reisi'nden ve İcrâ Vekilleri Heyeti ile Şûrâyı Askerî âzâsından mürekkep heyeti mahsusâ tarafından intihâp olunacak bir zâta emâneten tefviz olunur. Vakti hazerde ordu nâmına veyâ ordunun iştirâkiyle icrâ edilecek merâsimde başkumandan sıfatı ile [Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, Reisicumhur temsil eder.”

Kocaeli milletvekili İbrâhim Tolon da, “[Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne âid ve münhasır olan bir hak, Reisicumhura verilmektedir” şeklinde konuştuğundan sonra; “Vakti hazerde ordunun başkumandanlığı salâhiyeti Erkânı Harbiye Umûmiye Riyâseti'nde olduğuna göre, vakti seferde de Reisicumhur'da olması, yâni Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti mânevîyesinde mündemiç olan başkumandanlık sıfat ve salâhiyetinin hazer ve seferde bilvekâle istimâl edilmesi, zâtı meseleyi kat'îyen ihlâl etmez kanaatindeyim” diyordu.

Tekirdağ milletvekili Fâik Öztrak, görüşlerini şöyle belirtiyordu:

“Filhakika, memleketin müdâfaasının metin esaslara istinâd edebilmesi için, pek çok hizmeti mümkün ve müntazır olan Şûrâyı Askerî'nin bu hususta da hükûmete yardım etmesi mümkün ve mesûldür. Bu itibarla, bu fikirlerini mü'lâyim telâkki edebiliriz. Fakat, başkumandanın Meclisi Âli'ce intihâbı, tâyini hakkındaki noktai nazarlarına bendeniz iştirâk edemeyeceğim.

Başkumandanlık vazifesi, vezâifi icrâiyenin en mühimlerinden birisidir. Öyle bir vazifeye getirilecek olan zâtın intihâbı, iki, üç yüz kişilik bir heyete tevdi etmek isâbetsizliğini, berveçhi peşin kabul etmekten başka bir mânâ ifâde etmez. Binâenaleyh, Meclisi Âli'ye karşı her zaman mesûl olan heyet, hükûmetin mesûliyetine bu işi tevdi etmekten daha az mahsurlu ve daha metin bir çâre yoktur. (...)

Ordunun emri kumandası meselesi, (...) en mühim vezâifi icrâiyeden birisidir. Halbuki Reiscumhur gayri mesûldür. Devlet ve hükûmet nâmına yaptığı bütün icraatı, bir vekili mesûlün veyâ Heyeti Vekile'nin mesûliyeti altında icrâ eder. Halbuki bizde ordunun emri kumandasını hâiz ve Meclise karşı doğrudan doğruya mesûl bir makam yoktur. Müdâfaayı Millîye Vekâleti, bu emri kumanda salâhiyetini hâiz değildir. Bu salâhiyet, bir kânunu mahsusla, Erkânı Harbiye Umûmiye Riyâseti'ne tevdi edilmiştir. Bu makam müstakildir. Fakat mesûl bir vekâlet değildir. Binâenaleyh, bütün vezâifi mühimmei hükûmette olduğu gibi, bir vekili mesûlün, mesûliyeti cereyân etmek şartı ile, hâli hazerde dahi Meclisi Âli nâmına Reiscumhurun başkumandanlık sıfatını taşıması câizdir ve şâyânı kabûldür.

Denebilir ki, Erkânı Harbiye Umûmiye Riyâseti, Başvekâlet'in inhâsı ile tâyin edilir ve oraya merbuttur. Bu itibarla, yine mesûl bir vekilin mesûliyeti altında bu iş cereyân ediyor. (...) Meclisi Âli'ye karşı dâimâ doğrudan doğruya mesûl ve vekilleri elinde bulunurken, ordunun emri kumandası gibi gâyet mühim bir vazife, tâli vezâif gibi âdetâ bir müdürîyeti umûmiye derecesinde ve ikinci derecede mesûl bir makâmın eline tevdi edilmek doğru olamaz. Ondan sonra, Başvekâlet makâmında da, her zaman şimdiki gibi mühim ve muktedir kumandan bulunamaz. (...) Alâkadar, vazifedar ve salâhiyettar olmayan bir sivil Başvekilin inhâsı ve intihâbiyle ve onun emin ve sâlim olmayacak mesûliyetiyle böyle bir vazifenin idâre edilmesi hiçbir vakit doğru olamaz. (...)

Bir ordunun emri kumandası meselesini mesûl bir vekâletin eline vermek lâzımdır ve zannediyorum ki, bu maddenin asıl sakatlığı buradadır. (...) Müdâfaayı Millîye Vekili, zâten vezâifi sâireyi askerîye ile mükellef olduğu gibi, mâiyetindeki doğrudan doğruya kendisine merbut olan salâhiyettar memurları vâsıtasıyla, bu vazifeyi mesûl olarak tekâbül ve idâre etmeye salâhiyettardır.”

Cebelibereket milletvekili İhsan Eryavuz ise, “Tevhidi kuvâ vardır. Mâdem ki, tevhidi kuvâyı esas itihaz etmişiz, bunun için başkumandanı Meclis intihap, Meclis tâyin eder. Eğer tefriki kuvâ olaymış, Meclis yapmazmış... Diğer bir kısım, bunun aksi olarak, ‘tevhidi kuvâ olsa bile, başkumandanı Reiscumhur intihap eder’ diyor ve bir takım mülâhazat dermeyân ediyor” şeklinde konuşuyordu.

Başbakan İsmet İnönü’ye gelince; o tasarıya ilişkin görüşlerini şöyle açıklıyordu:

“Vakti hazerde emri kumandayı tâyin ettik. Müstakil bir Erkânı Harbiye Umûmîye Riyâseti ihdâs ettik. Tâyin ettik ve ‘ordunun hazerde emri kumandası ile meşgûl olan en yüksek makâmı askerîdir’ dedik. Şimdi Meclis muvâcehesinde mesûl bir vekil görmek istiyorlar. (...) ‘Meclis karşısında emri kumandan mesûl olan adam yoktur mu?’ demek istiyorlar? (...)”

Erkânı Harbiye Umûmîye Reisi, memleketi sefere ihzâr ve hazırlığını senelerce müstakil olarak idâme edecektir. Emri kumandayı siyâsetten ayırdık. Meclis karşısında siyâsî ve idârî olan husûsâtı askerîyeden dolayı vekili mesûlü vardı. Doğrudan doğruya emri kumanda husûsâtından vekili mesûl mü istiyorsunuz? Var idi; dünkü Erkânı Harbiye Umûmîye Vekili idi. Niçin çıkardık? Orduyu siyâsetten ayıralım diye... Meclis tarafından murâkabe imkânı olmadı; iki, hiçbir vazifeşinas Erkânı Harbiye Reisi bulamazsınız ki, filân ihtimâle karşı, ‘ne düşünüyorsunuz?’ diye sorulsun ve cevap versin... Cevap vermez... ‘İtimat ederseniz ediniz, itimat etmiyorsanız, gideyim’ der. Onun söylemesi elbette bin belâdan ziyâdedir. O hâlde ordunun sefere hazırlığından dolayı da Müdâfaayı Millîye Vekili mesûl olsun... Ayrıca, bir Erkânı Harbiye Umûmîye Vekili’ni Müdâfaayı Millîye Vekili ile bir şahısta cem etmek demektir. (...)

Ordunun emri kumandası siyâsetten hâriç olarak müstakil bir elde bulunsun... Bunun için müstakil bir Erkânı Harbiye Umûmîye ihdâs olunmuştur. Bunun için bugünkü cumhuriyetlerde vakti seferde başkumandanlık ihdâs olunmuştur. (...) Ordunun siyâsetten hâriç olarak, müteessir olmayarak, uzun müddet müstakil bir elde, sefere hazırlık imkânını [elde] etmesi lâzımdır. (...) Müstakil Erkânı Harbiye Umûmîye veyâ hazerde Başkumandanlık... (...) 3 Mart’ta Erkânı Harbiye Umûmîye Vekâleti’ni bu tarzda müstakil bir vaziyet ifâde etmiş idi. (...) Doğrudan doğruya hükûmete verilmek lâzımdır. ‘Hükûmetin inhâsı ile Reiscumhur tarafından tâyin olunur’ demek lâzımdır. (...) Hükûmet ondan mesûldür. (...) Başkumandan hükûmet elinde bir vâsıtai icrâiyedir ve kendi mesûl olduğu için, memleketin bütün menâbii idâresini de o adamın muzafferiyetini teshil ve tesrie sevk etmek lâzımdır. (...)